

HANNA HREHOROWICZ-GABER*

DUALIZM WPŁYWU CZYNNIKÓW PRZYRODNICZYCH NA ROZWÓJ MIEJSCOWOŚCI GÓRSKICH NA PRZYKŁADZIE WIERCHOMLI

DUALISM OF NATURAL FACTOR INFLUENCE ON EXPANSION IN MOUNTAIN AREAS ON THE EXAMPLE OF WIERCHOMLA

Streszczenie

Niniejszy artykuł stanowi rozwinięcie zagadnień dotyczących możliwości i ograniczeń wynikających z wykorzystania opracowań planistycznych do kształtowania obszarów górskich rozwijających się w oparciu o turystykę. Planowanie przestrzenne od dawna jest uznawane za instrument ochrony przyrody, a szczególnie ochrony obszarów o wysokich walorach przyrodniczych, jakimi są obszary górskie. Tegoroczna powódź udowodniła, że brak odpowiednio dobranych opracowań planistycznych górnych partii rzek skutkuje zniszczeniami oraz zagrożeniem życia mieszkańców tych terenów. Na przykładzie Doliny Wierchomlańskiej prześledzono działania mające na celu ochronę przyrody. Przeanalizowano również degradację środowiska na skutek błędów planistycznych i rabunkowej gospodarki. Wszystkie działania, zarówno te służące ochronie, a bywa, że i te niszczące mieszczą się w zakresie prawa miejscowego zapisanego w dokumentach planistycznych. Niemożność uniknięcia konfliktu tych interesów na stałe wpisane jest w system planowania przestrzennego, nie oznacza to jednak, że nie należy szukać lepszych i bardziej elastycznych rozwiązań.

Słowa kluczowe: czynniki przyrodnicze, miejscowości górskie

Abstract

This paper is an extension of issues relating to the opportunities and limitations of the use of planning concepts to shape mountainous areas whose development is based on tourism. Spatial planning has for a long time been regarded as an instrument for protection of nature and in particular the protection of areas with notable natural attractions, including mountainous areas. Last year's flood demonstrated that the absence of well-chosen planning concepts for upper river sections result in damage and threat to human life in these areas. The Wierchomla River valley has served as an example to identify activities and measures aimed at nature protection. Degradation of the environment being a consequence of planning errors, and over-exploitation of resources have also been considered. All measures, both the ones which serve the purpose of protection and those which cause damage, are within the remit of local law set out in planning documents. The impossibility of avoiding a conflict of these interests is part and parcel of the system of spatial planning. It does not mean, however, that better and more flexible solutions should not be sought.

Keywords: natural factor, mountain area

* Dr inż. arch. Hanna Hrehorowicz-Gaber, Instytut Projektowania Miast i Regionów, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

Planowanie i gospodarka przestrzenna są podstawowymi narzędziami prawnymi służącymi ochronie środowiska oraz zasobów przyrodniczych. Warunki fizjograficzne terenów górskich różnią się wybitnie od pozostałych obszarów kraju. Krajobraz cechuje różnorodność form morfologicznych. Obszar terenów górzystych składa się z wielu zlewni potoków od III do VII rzędu¹. To one tworzą nasze obszary górskie Beskidów, Gorców, Bieszczad, przynosząc ze sobą specyficzne problemy rozwojowe. Znajomość istniejących problemów społeczno-gospodarczych obszarów aktywnych turystycznie daje szansę właściwego ich poznania, a co za tym idzie dobrze zaplanowanego rozwoju na przyszłość. Dwutorowość zagadnień dotyczących możliwości i ograniczeń wynikających z wykorzystania opracowań planistycznych do kształtowania obszarów górskich rozwijających się w oparciu o turystykę daje podstawę do dalszych rozważań nad znaczeniem środowiska przyrodniczego dla rozwoju miejscowości turystycznych.

Planowanie przestrzenne od dawna jest uznawane za instrument ochrony przyrody, a szczególnie ochrony obszarów o wysokich walorach przyrodniczych jakimi są obszary górskie. Opracowania

planistyczne określają zasady racjonalnego korzystania z zasobów i walorów przestrzeni, jednakże będąc w znacznej części procedurą prawną, są mało elastyczne i nie dają możliwości zabezpieczenia się przed błędami i ich wadliwą interpretacją. Ochrona obszarów o wysokich walorach analizowana pod względem uwarunkowań zachowania i funkcjonowania tych obszarów w stanie istniejącym i na etapie projektowania powinna być poddawana identyfikacji wraz z niezbędną otuliną obszarów powiązanych ściśle z jakościowo dobrym funkcjonowaniem środowiska naturalnego. Atrakcyjność turystyczna małych miejscowości położonych w obszarach górskich jest nierozdzielnie związana z czynnikiem środowiskowym i przyrodniczym. To właśnie atrakcyjność widokowa oraz w niewielkim stopniu zantropogenizowane środowisko przyciągają wczasowiczów. Jednakże te same czynniki które są głównymi traktami obszaru górskiego (strome zbocza, lasy, rwące potoki) są zagrożeniem w niesprzyjających okolicznościach pogodowych, a rosnąca urbanizacja powoduje odbieranie przyrodzie coraz większych połaci terenu zmieniając środowisko.

Tegoroczna powódź udowodniła, że brak odpowiednio dobranych opracowań planistycznych i nad-

II. 1. Mapka PLUSK (materiały promocyjne pokonferencyjne Zakopane 13 maja 2010)

III. 1. Range of PLUSK project (Post-conference materials Zakopane 13th May 2010)

mierna urbanizacja w górnych partiach rzek skutkuje zniszczeniami oraz zagrożeniem życia mieszkańców tych terenów. Na przykładzie doliny potoku przepływającego przez wieś turystyczną Wierchomłę² prześlędzono działania mające na celu zrównoważenie wpływu rozwoju turystyki na środowisko przyrodnicze. Czerwcowy powódź była jedną z największych, która przetoczyła się przez gminę³. Tegoroczny kataklizm doprowadził do strat finansowych rzędu 6,4 miliona złotych. Powódź zrujnowała w dużej części także wsie położone w dolinie Wierchomlanki. Potok zabrał most odcinając od świata siedemdziesiąt osób – mieszkańców osiedla Baranicki Potok. W ujęciu praktycznym kształtowanie środowiska to proces inwestycyjny, w ramach którego na bazie planowania przestrzennego, przez realizację przedsięwzięć techniczno-przyrodniczych z zakresu inżynierii środowiska, przystosowuje się dany obszar do pełnienia założonych funkcji w warunkach zrównoważonego rozwoju. Przy opracowywaniu koncepcji, programów czy projektów dla zrównoważonego rozwoju górskich obszarów wiejskich (zlewni, wsi, gminy) wykorzystuje się programy pomocowe dostępne

dla członków UE oraz tworzy się partnerskie programy wspomagające. W ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Programu Współpracy Transgranicznej Polska–Słowacja 2007–2013 powstało Partnerstwo dla Wspólnego Rozwoju PLUSK mające w swej działalności grupę ds. współpracy w dziedzinie hydrologii i planowania terenów wokół wód granicznych, rozwój infrastruktury transgranicznej i infrastrukturę ochrony przyrody⁴.

Program ten opiera się o system wymiany informacji dotyczącej stanu środowiska wodnego i obszarów przygranicznych. Pozwoli on na kontrolowanie stanu środowiska, nowych inwestycji oraz na równoczesne równoważenie rozwoju po obu stronach granicy. Przeanalizowano również degradację środowiska na skutek błędów planistycznych i rabunkowej gospodarki, której wynikiem są powodzie, osuwiska, a w efekcie straty materialne mieszkańców. Po ostatniej powodzi niebezpiecznie zaczęła też pękać droga do granicy słowackiej oraz uaktywniły się w tym rejonie dwa nowe osuwiska. Gwałtowny przebieg niektórych procesów erozyjnych był przyczyną wielu katastrof, w których ule-

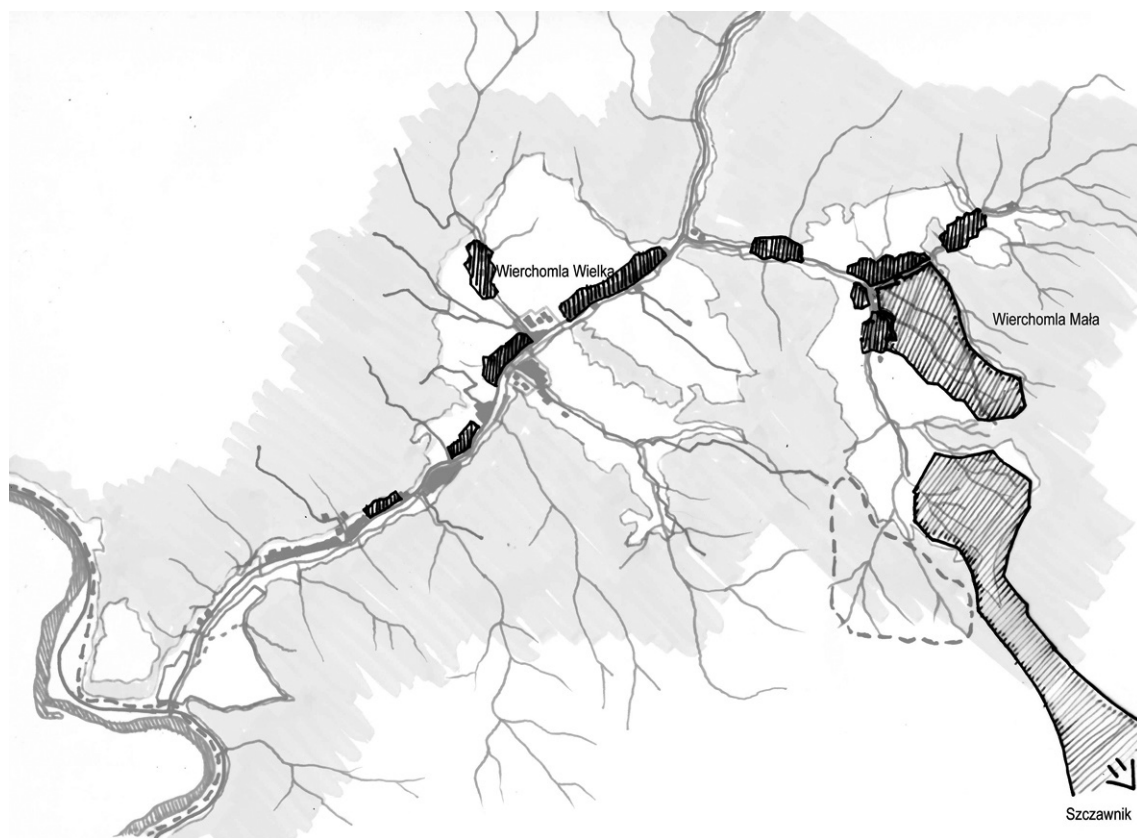
II. 2. Zasięg zniszczeń powodziowych 2010 r. na tle przyrostu zainwestowania doliny w ostatnich 5 latach

III. 2. Scope of flood result in 2010 against the development increase of the valley in last 5 years

gały zniszczeniu zlokalizowane na zboczach drogi i linie kolejowe, trakcje elektryczne, zabudowania gospodarcze czy całe przysiółki.

Zapobieganie erozji jest więc problemem niezwykle ważnym, zwłaszcza obecnie, podczas przemian strukturalnych w zagospodarowaniu terenów, związanych z szybkimi przeobrażeniami gospodarczymi zachodzącymi w naszym kraju. Umiejętności rozpoznawania zjawisk erozyjnych, oceny ich nasilenia oraz sposobów zapobiegania, przede wszystkim podczas sporządzania programów i projektów dla tych terenów. Wszystkie działania, zarówno te służące ochronie, jak i te niszczące mieszczą się w zakresie prawa miejscowego zapisanego w dokumentach planistycznych. Wiele działań agrotechnicznych mogłoby ograniczyć spływ wezbranych wód powierzchniowych oraz zwiększyć retencyjność obszaru. Do nich można zaliczyć celowe zalesienia

oraz pozostawianie polderów postaci łąk i pastwisk, którym sprzeciwiają się osoby odpowiedzialne za promocję i rozwój turystyki oraz liczne grono przedsiębiorców. W efekcie prac nad udoskonaleniem zarządzania przestrzenią górskich zlewni należałoby zdecydować o miejscu, gdzie przebiega granica zrównoważonego rozwoju dającego podstawy ruchu turystycznego, a jednocześnie nie naruszający nadmiernie środowiska. Obecne działania dotyczące obszaru wsi Wierchomla Mała i Wierchomla Wielka niosą ze sobą zagrożenie zaburzenia równowagi pomiędzy stanem środowiska przyrodniczego a działalnością człowieka na rzecz rozwoju turystyki i rozwoju działalności gospodarczej. Obecne zainwestowanie doliny potoku oraz stały rozwój ośrodka narciarskiego i gospodarstw agroturystycznych⁵ i usług towarzyszących w znacznym stopniu zdominował krajobraz.

II. 3. Powiększanie się obszaru bezpośrednio związanego z obsługą turystyczną w latach 2004–2010 w Wierchomli

III. 3. Increase of the invested area directly connected with tourism handling expansion during 2004–2010 in Wierchomla

Znaczna powierzchnia zajęta przez usługi turystyczne i z turystyką powiązane nie daje możliwości odradzania się naturalnego środowiska. Zachwianie równowagi pomiędzy pozyskiwaniem obszarów towarzyszących ruchowi turystycznemu a naprawianiem błędów w zagospodarowaniu przestrzennym Wierchomli jest pośrednią przyczyną strat, jakie

wyraża przyroda, odbierając bezmyślnie zabrane obszary w zakolach, nad brzegami, na osuwiskach, na skarpach i na polderach.

Brak możliwości uniknięcia konfliktu tych interesów na stałe wpisane jest w system planowania przestrzennego, nie oznacza to jednak, że nie należy szukać lepszych i bardziej elastycznych rozwiązań.

Przypisy

- ¹ Rzędowość cieków wodnych to forma hierarchicznego przedstawienia systemu sieci rzecznej dorzecza jest ona podstawą analizy funkcjonowania ekosystemów rzecznych, szczególnie ważnej przy renaturyzacji dolin i koryt rzecznych.
- ² Wierchomla – wieś (tem. Wierchomla) lokowana była na prawie wołoskim w 1595 położona na południowy wschód od Piwnicznej, wzdłuż potoku Wierchomlanka. Stanowiła część państwa muszyńskiego. We wsi kościół, zabytkowa cerkiew pw. św. Michała Archanioła polemkowska z XIX wieku z przyległym cmentarzem i inne stare zabudowania polemkowskie. W obszarze tym występują liczne źródła szczawianów. Wierchomla stanowi również punkt wyjściowy wędrówek w Pasma Jaworzyny.
- ³ Porównywalne jednak powtórzyły się w 1958 i 1970 roku W lipcu 1970 r. po kilkudniowych opadach deszczu, wezbrany potok Wierchomlanka zniszczył drogę do Baraniackiego i przyczółek mostu. W trakcie powodzi wezbrany potok zabrał autobusy szkolne z 102 dzieci i ich opiekunami.
- ⁴ Partnerami wiodącymi projektu jest RZGW w Krakowie oraz Slovensky Vodohospodarsky Podnik s.p. Zilina. Wartość projektu 1921081,90 EURO(z czego 15% to współfinansowanie krajowe) projekt obejmuje 6,740 km².
- ⁵ Mowa tu o gospodarstwach, które tylko z nazwy są gospodarstwami rolnymi skierowanymi na agroturystykę, gdyż agroturystyka obejmuje świadczenie turystycznych usług w czynnych gospodarstwach rolnych, natomiast turystyka wiejska odnosi się do świadczenia usług turystycznych przez gospodarstwa domowe na obszarach wiejskich, które nie prowadzą gospodarstw rolniczych (www.agroturystyka.pl).

Literatura

- [1] Prochal P., Józefaciuk C., Mierzwa W., *Kryteria wydzielenia użytków rolnych podlegających powierzchniowej erozji wodnej w terenach górskich (na przykładzie zlewni potoku Wierchomla Wielka)*, Problemy Zagospodarowania. Ziemi Górskich, Kraków 1989.
- [2] Mierzwa W., Bieda W., *Kamieniołom w Wierchomli Wielkiej. Szansa czy zagrożenie dla rozwoju wsi?*, Aura, 5, Kraków 1995, 15-16.
- [3] Radomski J., *Podstawy projektowania zabudowy potoków górskich*, Zeszyty Naukowe Politechniki Krakowskiej, Kraków 2000.